

Volkscultuur bestaat!

Mariël Otten Volkscultuur zegt iets over wie we zijn en waar we vandaan komen. Maar volkscultuur is geen nostalgisch iets-van-vroeger. Het is een dynamisch concept dat in de alledaagse praktijk tot leven komt. Wat is vandaag de dag typisch Nederlands?

Volkscultuur is overal aanwezig, maar niet altijd even zichtbaar. We doen er allemaal aan, vaak zonder erbij stil te staan. Het begint al met de kleren die we 's ochtends aantrekken. Volkscultuur is de manier waarop we leven, wonen en werken. Het is de culturele bagage die we van huis uit meekrijgen, waar we ons thuis bij voelen. Volkscultuur zegt iets over wie we zijn en waar we vandaan komen. Volkscultuur is (nog) geen erfgoed, geen folklore, geen museumstuk, het is geen nostalgisch iets-van-vroeger. Volkscultuur is een dynamisch concept dat in de alledaagse praktijk tot leven komt.

De manier waarop we leven, wonen en werken is volkscultuur die we met elkaar delen. We hechten aan die tradities, rituelen en gebruiken omdat ze de kern van onze identiteit vormen. Nationale, regionale en lokale cultuur, afkomst, familie, leeftijd, beroep, politiek en religie zijn daarbij belangrijke oriëntatiepunten. Elke inwoner heeft

een breed scala aan keuzes en kan zich identificeren met een of meerdere groepsculturen. Een Limburger kan er bijvoorbeeld voor kiezen zijn eigen taal te spreken of besluiten Nederlandstalige carnavalsliedjes te boycotten.

Vroeger kon je aan iemands kleding (streekdracht) zien waar hij of zij vandaan kwam. Op de tentoonstelling Nationale Klederdrachten, georganiseerd in 1898 bij de inhuldiging van koningin Wilhelmina, werden streekdrachten gepresenteerd als nationaal. Het waren met andere woorden typisch landseigen klederdrachten die bij wijze van eenheid in verscheidenheid tegenover de internationale, kosmopolitische (Parijse) modekleding werden geplaatst. (Rooijackers 2001, 21)

Dat was eind 19de eeuw, de eeuw van nationale eenwording. De noties land en volk vielen indertijd nog samen. De tijd was ingedeeld in traditioneel en modern met daartussenin industrialisering en verstedede-

lijking. De modernisering werd ervaren als een bedreiging voor onze volkseigen cultuur, die zich in de visie van toen bevond buiten de steden, op het platteland. Met steun van de overheid werd in 1912 in Arnhem het Nederlands Openluchtmuseum opgericht met als taak de cultuur van het platteland als erfgoed aan volgende generaties door te geven. Ook bij het latere Zuiderzeemuseum werd niet gekozen voor de 17de-eeuwse bloeiperiode van de Zuiderzeesteden, maar voor de 19de-eeuwse cultuur van vissers en ambachtslieden die zich afspeelde in de kleinere plaatsen.

Het is dit oorspronkelijke plattelandsleven dat van oudsher in binnen- en buitenland ingezet wordt om nationale identiteit te tonen. Zo was het visitekaartje van Nederland op de Wereldtentoonstelling van 1878 in Parijs een Hindelooper kamer met levensgrote, in klederdracht gestoken poppen, en op het terrein van het Openluchtmuseum stonden veel boerderijen en slechts één enkel koopmanshuis. De klomp, het molentje en de tulp zijn nationale symbolen geworden die we vandaag de dag allemaal nog herkennen als typisch Nederlands.

In de literatuur over volkscultuur wordt veel aandacht besteed aan het idee dat door aanraking met andere culturen

de behoefte aan eenheid en samenhang toeneemt. Volkscultuur verbindt en onderscheidt. De tegenstelling tussen eigen en andersroep ook spanningen op: inburgeren of cultiveren van eigen identiteit?

We zoeken de verschillen en bakenen zo onze identiteit af. Dat doet de Marokkaanse immigrant die een bestaan moet zien op te bouwen in een volstrekt vreemde omgeving, dat deden ook de arbeiders die werkten aan de ontginning van de Noordoostpolder. De

Vreemd dat neergekeken wordt op cultuur waar we onze identiteit aan ontlenen

gedachte toen was: als we nieuw land kunnen maken, dan kunnen we ook een nieuwe Nederlander maken. De inwoners van het ingepolderde land werden gerekruteerd uit alle uithoeken van het land. De Zeeuw ging er ringrijden, de Fries kaatsen; de autoriteiten noemden het separatisme. (Van der Zeijden 2007, 59-81)

Volkscultuur en cultuurparticipatie

Bij het voorstel om volkscultuur te integreren in het cultuurbeleid fronste, zoals ook Sandra Jongenelen in deze *Boekman* schrijft, menigeen de wenkbrauwen. Cultuurbeleid, dat is toch het terrein bij uitstek waar de hoge kunsten de boventoon voeren? Het is vreemd dat neergekeken wordt op cultuur waar we onze identiteit aan ontlenen, maar volkscultuur geniet weinig prestige. Het wordt cultuur met de kleine c genoemd. Misschien omdat we het van huis uit meekrijgen en er bijgevolg geen kunst aan lijkt. Maar er wordt bijvoorbeeld ook neergekeken op volkskunst met een hoge

esthetische waarde, een lot dat ze deelt met niet-Europese kunst en cultuur. De cultuurbeleving van gewone mensen, dat is louter volks vermaak. De cultuur van de elite bevindt zich in een andere divisie. Het is een kwestie van smaak, maar meer nog van toegang en middelen. De meeste mensen hadden tot voor kort tijd noch geld om te genieten van de hoge kunsten. In zekere zin is hoge cultuur ook volkscultuur, namelijk die van de 'hogere' klasse. En ook hier vindt identificatie plaats: iemand is Verdi-liefhebber of vriend van het Nationaal Ballet, inclusief processen als in- en uitsluiting.

Het onderscheid tussen hoge en lage cultuur is overigens niet altijd zo scherp geweest. Zo kregen klederdrachten nog een vanzelfsprekende plek in het in 1885 heropende Rijksmuseum. Pas later werd volkscultuur afgezonderd in het Openluchtmuseum. Het onderscheid wordt tegenwoordig nog wel gemaakt, maar heeft aan relevantie ingeboet. 'Het veranderende gedrag van het publiek speelt daarbij een nauwelijks te onderschatten rol: de oude indeling met het verschil tussen een culturele elite met interesse voor literatuur, beeldende kunst, opera en architectuur en een grote anonieme groep met interesse voor popmuziek, film, detectiveromans en volkskunst staat al decennia onder druk.' (Luiten 2009, 16) De mensen laten zich niet meer voorschrijven wat ze mooi moeten vinden of juist lelijk en kiezen massaal voor de *feel good*-cultuur van meezingen in musicals, *X-factor* en *Boer zoekt vrouw*.

Nu is volkscultuur altijd een beleidsinstrument geweest, ingezet om nationale eenheid te bevorderen, om oude gemeenschapswaarden over te brengen, om outsiders in te burgeren. In de jaren vijftig bijvoorbeeld werd het gezien als middel bij uitstek om de jeugd te verheffen uit de verwilderde staat waarin die terecht was gekomen. Rock-'n-roll was uit den boze, de jeugd moest weer gaan volksdansen!

Het kabinet-Balkenende IV wilde volkscultuur inzetten voor behoud en ontwikkeling van sociale cohesie. Volgens (voormalig) minister Plasterk kan de aandacht voor volkscultuur het historisch besef vergroten en ervoor zorgen dat meer mensen actief worden op het gebied van kunst en cultuur. Het huidige Fonds voor Cultuurparticipatie borduurt hierop voort. Het streven naar 'actieve cultuurparticipatie bij de beoefening van volkscultuur' is ook als zodanig opgenomen in het nieuwe regeerakkoord (30 september 2010) en de komende periode moet uitwijzen hoe de huidige VVD-CDA-coalitie nader invulling gaat geven aan de beoefening van volkscultuur.

Volkscultuur en erfgoed

Volkscultuur en immaterieel erfgoed liggen weliswaar in elkaars verlengde, maar zijn niet hetzelfde. Volkscultuur is (nog) geen erfgoed. De discussie over volkscultuur is een heel andere dan die over erfgoed (of zou dat moeten zijn).

We zijn afgestapt van de tijdloze definitie van volkscultuur. In recente literatuur ligt de nadruk op dynamisch toe-eigenen in plaats van in stand houden. We nemen die tradities, rituelen en gebruiken over die we waardevol vinden. Ze krijgen telkens een nieuwe betekenis en bestemming. Terwijl tradities worden doorgegeven van generatie op generatie, gaat het bij volkscultuur ook om cultuuruitingen die nog geen traditie zijn. De straatcultuur waarbij jongeren trends overnemen van leeftijdsgenoten mag dan geen traditie zijn, ze draagt wel bij tot het cultiveren van eigen identiteit.

Volkscultuur is per definitie verdwijnende volkscultuur. We kunnen haar bestuderen, documenteren, vastleggen in beeld en geluid, tonen in musea en opvoeren voor publiek, maar niet conserveren. Verdwenen volkscultuur kan wel voortbestaan als folklore en in museale vorm. De oude Volendammer

volkscultuur werd folklore, het dorp een soort openluchttheater waar het leven van weleer wordt nagespeeld voor publiek. Deze folklorisering van volkscultuur gebeurt steeds vaker en steeds professioneler, zoals op de Broeker-Veriling, bij het DraakSteken in Beesel of tijdens het Festival Levende Geschiedenis.

Soms bestaat levende volkscultuur voort naast folklore, zoals het geval is met ringrijden in Zeeland. De belangrijkste wedstrijden waarin de dorpen (afdelingen) het tegen elkaar opnemen, vinden nog altijd plaats buiten het toeristenseizoen. Het ringsteken en sjezenrijden op de folkloristische dagen in Middelburg trekken wel veel bekijks van toeristen en dagjesmensen.

Een ander voorbeeld zijn de Spakenburgse vrouwen die in streekdracht lopen (volks-cultuur) en in het project 'Kuiven en krap-lappen' in beeld worden gebracht met foto's van Bert Verhoeff, geluid van Hannes Wallrafen en tekst van Renie van Goor (volkscultuurbeoefening). Het is volks-cultuur, maar wel een die aan het verdwijnen is: er komen geen nieuwe draagsters bij. Het project, bestaande uit een reizende tentoonstelling, een boek en een cd, wil laten zien dat de vrouwen van Spakenburg gewoon moderne vrouwen zijn die hechten aan de traditie van de streekdracht.

In de literatuur worden folklorisering en musealisering, toerisme en commercie vaak afgeschilderd als negatieve factoren. Het authentieke zou erdoor verdwijnen. Met evenveel recht zou je het tegendeel kunnen beweren. Dankzij het Openlucht- en Zuiderzeemuseum is veel bewaard gebleven van verdwenen volkscultuur en kunnen we nu nog een redelijk beeld krijgen van hoe boeren en vissers vroeger leefden, woonden en werkten.

Sommigen vonden de opstelling in het Openluchtmuseum maar een doolie boel: 'Boerderijen zonder akkers en molens altijd in de luwte, uitgespannen wagens en een bierbrouwerij zonder oktrooi'.¹¹ Je zou kunnen

zeggen dat alleen het materiële werd getoond en dat het immateriële ontbrak. In het ontwerp uit 1942 voor het Zuiderzeemuseum was dat al anders. Het buitenterrein zou 'een levend dorp worden met werkende mensen (gerekruteerd uit werkloze vissers), met in- en uitvarende schepen, waar de zaagramen van de molen op en neer gaan, waar de smid op het aambeeld klopt, waar de vissers op de rand van de kade bezig zijn met het tanen van netten en zeilen en waar de rokerij haar pikante geuren vermengt met die van teer en harpuit tot dat ondefinieerbare parfum, dat iedere vakantieganger in de Zuiderzee-plaatsen tot verrukking heeft gebracht'. (Zuiderzeemuseum 1983)

Wat voor de een waardevol erfgoed is, is voor de ander verlies van eigen cultuur en identiteit. Velen moesten het beroep van visser opgeven en de van de visserij afhankelijke bedrijven kregen veel minder werk. Rokerijen, kuiperijen, mandenmakerijen, zeilmakerijen en scheepswerven moesten in snel tempo hun deuren sluiten. De Volendammer zelf denkt met weemoed terug aan de goeie ouwe tijd, toen de vissersvloot van Volendam de grootste van de Zuiderzee was, toen je er over de boten van de ene kant van de haven naar de andere kon lopen, toen de hele familie op zaterdag zat te borduren, garnalen te pellen en in steenkolen-Engels liedjes te zingen. (Schaap 2009)

Omdat we onze identiteit mede ontlenden aan volkscultuur, raken we ons houvast kwijt en kunnen we zelfs in een identiteitscrisis geraken als die cultuur bedreigd wordt. Het overkwam de plattelanders die ooit de belichaming waren van onze nationale identiteit. Zij zagen als het ware hun landschap onherkenbaar veranderen. Volks-cultuur is doorgaans vrolijk, maar het is ook de visser die niet meer mag vissen, die zich in zijn bestaan en manier van leven bedreigd ziet door de aanhoudende golf van beperkende maatregelen en saneringsregelingen.

Mariël Otten

is antropoloog en publicist voor
kapiteinotje.nl

Volkscultuur bestaat!

We denken te weten wat volkscultuur is, maar we bedoelen er allemaal iets anders mee. Je kunt er dan voor kiezen om voortaan de term immaterieel erfgoed te gebruiken, die in zwang is geraakt nadat Unesco hierover in 2003 de betreffende conventie aannam, maar daar neem je de behoefte aan begripsbepaling en theoretisch kader niet mee weg.

Hoe relevant is de Unesco Conventie ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed voor ons land? We maken ons zorgen over de koe die niet meer in de wei staat. Er is discussie over het dragen van hoofddoeken en het ritueel slachten. Ook dat is volkscultuur, maar is het onze volkscultuur? Wat is vandaag de dag typisch Nederlands?

Tot nu toe is aan dragers en beoefenaars in Nederland zelden de vraag gesteld welke cultuuruitingen zij rekenen tot volkscultuur, welke daarvan zij zouden willen tonen (in musea), laten ondersteunen (door de overheid), laten onderzoeken (door wetenschappers) en laten voortbestaan (bijvoorbeeld door ze op een Werelderfgoedlijst te plaatsen).

De belangrijkste conclusie uit een onderzoek, uitgevoerd in 2005 in opdracht van OCW, is dat onder de vele duizenden beoefenaars van volkscultuur de sterke wens leeft tot erkenning van het belang van volkscultuur en de bijdrage van de groepen die ervoor zorgen. (Muskens 2005)

In deze context kan de Unesco Conventie worden gezien als een uitnodiging tot democratisering van het debat in Nederland. Volkscultuur is een fenomeen waar we nog lang niet over uitgepraat zijn.

Literatuur

- Luiten, G. en J. Vrieler (2009) 'Hoge en lage cultuur'. In: *Splitsen of knopen? Over volkscultuur in Nederland*, 15-24.
- Muskens, G. (2005) *Immaterieel cultureel erfgoed in Nederland. Rapportage op basis van interviews met 33 deskundigen, in opdracht van het ministerie van OCW, directie Cultureel Erfgoed*. Lepelstraat: DOCA Bureaus.
- Plasterk, R. (2007) *Kunst van leven. Hoofdlijnen cultuurbeleid*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Rooijackers, G. (2001) *Volkscultuur. De rituelen van het dagelijks leven*. Utrecht: NCV.
- Schaap, D. (2009) 'Het verdriet van Volendam'. In: *De Groene Amsterdammer*, 5 augustus.
- Zeijden, A. van der (2007) 'Public folklore and the construction of a regional identity in newly reclaimed Dutch polders'. In: *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*, 59-81.
- Zeijden, A. van der (2000) *De voorgeschiedenis van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De ondersteuning van de volkscultuurbeoefening in Nederland 1949-1992*.
- Zonder auteur (2010), *Vrijheid en verantwoordelijkheid. Regeerakkoord VVD-CDA*. Geraadpleegd 20 mei 2011, www.kabinetsformatie2010.nl/
- Zuiderzeemuseum (1983), *Het Buitenmuseum, een beeld van de opbouw en inrichting*. Enkhuizen: Zuiderzeemuseum.

Noot

- 1 Geciteerd bij Zeijden 2000, 80.